

THE COMPETENCE APPROACH IN THE EDUCATION (Scientific-theoretical review)

Abstract: The article provides a scientific and theoretical review of the impact of the competence approach in education. The emphasis is on the fact that the competence approach changes the focus of training, changes the methodology and technology of training. Different scientific statements about the competence approach are presented, as well as the types of competencies.

Author information:

Iлона Sulichka
PhD student
Faculty of Education
Thrakya University
✉ sulichka@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

competence approach, education, innovation

Компетентностният подход и компетенциите като негово дейностно ядро се разглеждат в глобалното образователно пространство като структуроопределящи спрямо целите, методологиите и технологиите в съвременното образование. Разбирането на компетентностния подход е свързано с конструктивисткото, изследователско и интердисциплинарно обучение. Компетентностният подход променя фокуса на обучение към приложение на знанието; променя методологията към проектобазирано обучение; променя технологията към рефлексивно-изследователска. Приложението на компетентностния подход поставя акцент върху способността да се прилагат знанията в дейността и да се стимулират иновациите. В своята трансформативност и приложимост компетентностният подход се разглежда и прилага в различни образователни проекти:

- Училищно образование,
- Научни изследвания и проекти,
- Европейски образователни политики.

Тези релации са самостоятелни по значение и приложение, но са и взаимобособяващи и развиващи се. В съвременното българско образование компетентностите се разглеждат като носители и основоположници на иновацията и на иновативното обучение. Те се определят като „динамична съвкупност от знания, умения, нагласи и отношения, които се придобиват в процеса на обучение. Свързват се основно с поведението на личността – не сами по себе си знания или умения, а подходящи поведения, демонстрирани в конкретни учебни ситуации.“ (<https://www.mon.bg/bg/100770>).

За училищното образование компетентността най-често се свързва с умение, разбирано като може да се направи нещо, т.е. *умеене, основано на знание*. Компетентностите са умения, но не вродени, а „такива, които са развити чрез качествено учене, в подходяща педагогическа среда и чрез придобиване на сериозен практически опит“ (Zwell, M., 2000). В съдържателната си същност те включват:

- знанията, свързани с отговори на въпроси – какво, кога, къде, колко,
- уменията, които изискват прилагането на знанията на практика,

- отношенията, разбрани като нагласи към знанието, които се отразяват в поведението на учениците.

Измеренията на компетентностния подход в училищното образование са насочени към преосмисляне на методологическа основа на обучението в училище и промяна на нагласите от предметноориентирано към компетентностноориентирано преподаване и учене, преминаване от статичната концепция за овладяване на учебно съдържание към динамичното възприемане на компетентностите като комплекс от знания, умения и нагласи, които се развиват в училище и се обогатяват през целия живот. Смяната на фокуса в обучението от преподаване на знания към овладяване на ключови компетентности и развитието на способности да се решават проблеми извежда на преден план **основните характеристики на компетентностния подход**:

- интегрирано междупредметно взаимодействие
- практическа насоченост на обучението
- креативност и иновации
- ориентация към резултати
- прилагане на иновативни подходи и практики в процеса на преподаване и учене.

Георгиева, С. и Колева, Н. коментират, че „компетентностните подходи на дигиталната епоха променят съдържателните и технологичните модели на образователен дизайн“ (Georgieva, S., Koleva, N., 2020). В този смисъл **интегрирането на знания, умения и отношения от една предметна област в друга** е важна интердисциплинарна характеристика на компетентностния подход. Целият образователен процес е свързан с отделни глобални теми и концепции, които, за да бъдат разбрани, трябва да се преподават взаимосвързано. Акцентирането върху целостта на изучаваното означава използване на различни междупредметни връзки при изясняване на понятията, процесите и явленията. Излизането от сферата на конкретния учебен предмет предполага въвеждане *на контекст на ученето*. Това обучение е наречено от Неминска, Р. „интердисциплинарно обучение“ (Neminska, R., 2021г.). По този начин учениците виждат света в неговата цялост и приложимост на чисто емпиричните знания. Тогава ученето става по-смислено – с по-дълбоко разбиране на учебния материал. Интердисциплинарното обучение улеснява формирането на отделните ключови компетентности и води до интегрираното им придобиване. А това допринася за многопластовото мислене и формиране на интегративни качества на личността, които мобилизират и ангажират изцяло и осъзнато нейния личностен потенциал.

Практическа насоченост на обучението. Компетентностният подход акцентира на практическата значимост на изученото и на ученето през целия живот. Осигуряването на реален *практически контекст за целите* на обучението и разработване на учебните задачи по начин стимулира критическото мислене, екипната работа, творчеството, предприемчивост, работа в сътрудничество и вземане на решения – умения, които са структуроопределящи в редица иновативни образователни среди – STEAM, TEL и др. Когато учениците виждат практическата значимост на всяка придобита компетентност, това ги мотивира да участват, създава у тях увереност за справяне и провокира да търсят позитивни решения.

Креативност и иновации. Креативността и иновациите са същностни характеристики на компетентностния подход. Компетентностният подход се основава на рефлексивно-изследователски методи и нови технологии на обучение. Те допринасят за развитието на инициатива, творчество, критично мислене у учениците и ги ориентира към специфичния ефективен резултат. Той акцентира върху разнообразието от форми за оценяване и върху начините за формиране на адекватна и на позитивна самооценка, за рефлексивен анализ на собственото развитие. Изследователските иновативни подходи изискват разработване на учебните задачи по начин, който стимулира способностите за критическо мислене, екипна работа и креативност.

Ориентация към резултати. Компетентностният подход се фокусира върху резултата като *комплекс от умения* за действие в различни нестандартни ситуации. Фокусира се към това какви умения се очаква да придобият учениците и какви резултати следва да постигнат. В това е и същността на обръщането на фокуса на образованието от предметноориентирано обучение към компетентностноориентирано учене. Компетентностният подход насочен към образователните цели ги трансформира от теоретично усвояване на учебно съдържание към практически насочени и в пряка връзка с дейностите и резултатите. Учебното съдържание е изцяло подчинено на придобиването на умения от ученика и прилагането им в практиката. Учебните дейности водят към самостоятелно решаване на учебни проблеми на основата на получените знания, в т.ч. чрез изследвания, проекти, реферати и т.н.. Оценява се процесът, степента на участие и постигнатите очаквани резултати, като оценката е комплексна. Резултатите са свързани с готовност за решаване на различни по сложност проблеми, използвайки знанията.

Прилагане на иновативни подходи и практики в процеса на преподаване и учене. Компетентностният подход в образованието се разглежда като иновативен, променящ методите и технологиите на обучението. Приложен в рефлексивно-изследователска учебна среда компетентностният подход приема характеристиките на изследователския подход в контекста на компетентностите, които се развиват. Компетентностният подход дава предимство на творческия урок, който предлага разнообразни и продуктивни дейности при ефективно управление на времето и подходящи образователни ресурси. „В основата на този подход е не извеждането на първо място на информираността, а дейностни модели по развитие на уменията на обучаемите да разрешават проблеми в различни ситуации“ (Георгиева, С., Тасинов, Т., 2020).

Училищното образование е в синергетична обвързаност с **научните изследвания**. Въпросът за компетентностите се разглежда от научната общност още от 1959 г. И характерно за този процес е, че определянето на компетентностите винаги е в права релация с развитие на обществото и образованието. White, R. (White, R., 1959) използва термина „компетентност“ за описание на особеностите, свързани с изпълнение на работата и високата мотивация на отделните лица. Според него успешното и ефективно изпълнение се отличава не само и не толкова със знанията, колкото с ефективната саморегулация, самосъзнание и развитие на социалните навици. White, R. определя мотивацията като основен мотив за развитие и придобиване на компетентност. Като продължение на тази теория се разглежда и прагматичната теория на Дейвид Макклиланд (McClelland, D. C., 1973), който твърди, че е по-добре да се изследва компетентността, отколкото интелигентността. Насочва се към промяна в методиката на оценяване на знания и умения. Статията му „По-добре тестване на компетенции, отколкото на интелигентност“ дава силен тласък в развитието на компетентностния подход. В свое педагогическо изследване по темата Бизова, М. (2016) обобщава приноса на основни учени, занимаващи се с въпроса за компетентността. Там се чете, че Гилбърт (Gilbert, 1978) свързва компетентността с повишаването на ефективността на професионалното представяне. Ричард Боязис (Boyatzis, 1982) провежда проучвания по отношение на управленската компетентност. Рон Земке (Zemke, 1982) насочва прилагането на компетентностния подход към развитието на човешките ресурси... Маклаган (McLagan, 1989) разработва компетентностни профили за самооценка и развитие. Прахалад и Хеймъл (Pralhalad and Hamel, 1990) предлагат концепция за ядрото от компетентности (или основните компетентности, англ. „core competences“). Създават компетентностна рамка, чрез която се работи за повишаване на колективната компетентност. На тази основа те твърдят, че в екипа всеки член е необходимо, да притежава различен спектър от компетентности (Бизова, М., 2016). Към това обобщение се добавя и приноса на Дж. Рейвън (Raven, J., 1997), който дава подробно тълкувание на компетентността, очертава нейната структура и типология. Описва я като „Motivation

reconsidered: the concept of competence” (в превод: Преразгледана мотивация: концепцията за компетентност), понятие, съставено от „голям брой взаимозаместващи се компетенции“ (Raven J., 2001). В „Концептуализация на компетентностите“ Рейвън, Дж. достига до извода, че е необходимо да се създаде рамка с описателни изявления за вида дейност, която се упражнява. Въвежда необходимостта от ключови дискриптори за разпознаване на компетентностите (уменията и мотивите). В своя изследователски анализ Рейвън въвежда понятието *групова компетентност* и изследва нейната вътрешна функционалност – промяната в групата е с „еквивалент на катализатор, който може радикално да промени не само очевидни характеристики на групата, но също така и очевидните качества на всички останали в групата“ (пос. изт.) Чрез дейностно-ориентирания подход, Рейвън извежда структурата на концепта „компетентност“:

- Клъстер „Ефективност“, свързан с мотивацията и таланта;
- Клъстер „Дейности“ - дейности, ориентирани към постижения: предприемаческо поведение, технологични иновации, спорт;
- Клъстер „Постигание“, свързан с определяне на стандарти за върхови постижения. Тези стандарти са ориентирани към развиване и използване на талантите, за освобождаване на ноу-хау, творчеството и инициативата. Целта е да се създаде кошер на иновациите (пос.изт.). „Джон Рейвън определя компетентността като специфична способност, необходима за ефективното изпълнение на конкретно действие в определена тематична област, включваща високоспециализирани знания, специален вид предметни умения, начини на мислене и разбиране за отговорността на собствените си действия (Харитонова Е.В., 2007, Равен, Дж., 2002).

Разглеждането на компетентността, като развиваща/рационална функция на образованието, откроява важни опори в нейното операционално съдържание: *мотивация, ефективност, самооценка, колективната компетентност, групова компетентност, саморефлексия и отговорност*. Неминска, Р. определя, че „това са характеристики, чрез които се отличностява всяка компетентност, тя оживява чрез спецификите на личностно отношение и прагматизъм. Личностните характеристики не са взаимнозаменими с компетенциите, не са равнопоставени с тях. Те имат своята специфична уникалност да оживяват компетентността чрез изследователската рефлексия у всеки индивид (Неминска, Р., 2020). Същият автор разглежда компетентността в три релационни профила: - социо-прагматичен, европейско-понятийен, научно-изследователски. Всеки профил се развива паралелно с другите и има своя принос към общото обогатяване на изследователското разбиране и интерпретиране на понятието „компетентност“ в образованието (пос.изт.).

Друг важен аспект, разглеждан от учените е въпросът за съотношението между понятията *компетенции* и *компетентност*. Неминска, Р. (2020) прави научен преглед на понятията компетентност - компетенция, за които и до днес се представят различни интерпретации за дефинираност. Неминска, Р. пише че „с развитие на категоризацията в понятието „компетентност“, през 1965 г. Чомски, Н. въвежда термина „компетенция“ (пос.изт.). Основно място в разбирането му заема различието между наличие на знание и използването на знанието- - терминът компетенции се използва по отношение на “вътрешно присъщи знания.“ Функционалният анализ определя, че «компетенцията е отворена система от процедурни, ценностно-смысловни и декларативни знания, включваща взаимодействащи помежду си компоненти (епистемологични – свързани с познанието, личностни, социални), които се активизират и обогатяват в дейността при възникване на реални жизнено важни проблеми“ (пос.изт.). Компетентност е «интегрално личностно-професионално качество на човека, завършил образование на определена степен, изразяващо се в готовност и способност на негова основа за успешна, продуктивна и ефективна дейност, като се имат предвид нейната социална значимост и социални рискове, които могат да бъдат свързани с нея (пос. изт.).

Друг важен аспект при разглеждане на понятието въвежда Цанков, Н. (2013) г.. В *еволюционното развитие на компетентностния подход* той определя три етапа на неговото развитие:

- Първи етап (1960 – 1970) - компетентностният подход намира широко приложение главно в теорията на езика, на генеративната граматика на езиковото обучение;
- Втори етап (1970 – 1990) - еволюционно развитие на понятието компетентност дава силен тласък за нормативно-технологични промени в европейското образователно пространство.
- Трети етап (1990 – 2000) - понятието „компетентност“ продължава да се обогатява и диференцира на различни видове.

Авторът очертава преориентирането „на образователните системи от структурно-количествени – „знаниеви“ подходи при целеобразуването, целеполагането и оценяването на образователните резултати към компетентностен подход, основан върху оценка на значимостта им за развитие на личността, за нейната социализация и самореализация, чрез интегрални резултати (възможност за интегриране на знанията, уменията и отношението в конкретен контекст) като основни компетентности“ (пос.изт.)

Компетентностният подход присъства в редица **европейски и национални политики и документи**. В Европейската компетентностна рамка от 2018 г. са въведени и т.нар. **поддържащи ключови компетенции**. Те имат рефлексивно-интегрален характер спрямо всички осем компетентности от рамката. Насочени са към познаването и умението да се прилагат *разнообразни подходи, интегрални комплекси от подходи; да се развива интердисциплинаното обучение*. По този начин се засилва връзката между различните предмети в учебните програми. Използването на разнообразни подходи (казано най-общо) развива личните, социалните и учебните компетенции от ранна възраст и осигурява основа за развитие на основни умения и компетентности. Учебните методологии, базирани на проучвания, на проекти, изкуства и игри увеличават мотивацията и ангажираността; пряко са свързани с подобряване на обучението и развитието на цифровите компетенции. При работа с **интегрални комплекси** от подходи редица компетенции получават уточняване и синергично-ценностна насоченост. В този смисъл може да се направи извода, че **компетентностите са динамична комбинация от знания, умения и нагласи**. Висококачественото и приобщаващо образование, обучение и учене през целия живот осигуряват възможности за всички да развиват ключови компетенции. Ето защо прилагането на разнообразни подходи и методологии, ориентирани към компетентността, може да бъде използвано във всички образователни, обучителни и учебни условия през целия живот. Важен етап от развитието и въвеждането на компетентностите в образованието е отразен и в *Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Р. България*¹, приета от Министерството на образованието и науката (2021-2030). В нея компетентностният подход е развит във всички приоритетни области; съотнесен е към всички етапи на училищното образование, към подходите, методите и дейностите. В „Рамката“ съвременното образование се разглежда не само като директен трансфер на знания от учителите към учениците, но и изграждане на умения за самостоятелно и критично мислене, за работа в екип и личностно развитие. Визираните дейности са с фокус към прилагане на компетентностния модел и на иновативни методи на обучение. Съществен акцент в „Рамката“ е поставен по отношение на възпитателната работа. Нейната цел е формирането на личностни качества, ценности, нагласи и мотиви, които да подпомогнат пълноценното развитие на ученика като личност и член на обществото. **Ориентирането на обучението към придобиване на комплекс от ключови компетентности е свързано със смяна на фокуса към овладяването на знания и умения и прилагането им в**

¹ <https://www.mon.bg/upload/Strategicheska-ra...>

живота. Това променя и ролята на учителя от източник на информация в партньор и ментор. Основна цел на преподаването е чрез прилагане на нови методи и подходи да се направи обучението по-привлекателно и практически ориентирано и да се изградят нагласи за учене през целия живот. Извършва се оптимизиране на стандартите, учебните планове и програми с цел по-тясно обвързване на придобитите в училище знания и умения с практическото им прилагане. С въвеждане на Стратегическата рамка се определят приоритетни области, в които се развиват специфични компетентности.

В приоритетната област *„Компетентности и таланти“* се определя целта при придобиване на съвременните ключови компетентности – *„развитие на личностния потенциал на ученика, осигуряване на условия за удовлетворяване на индивидуалните му потребности и ранно откриване на заложите и талантите му“*. Акцентът при обучението е развитие на съвременни умения и компетентности и практическа приложимост на изучаваното учебно съдържание. Обръща се внимание на възможностите за осигуряване на съвременна образователна среда, която да гарантира единен подход при прилагането на ключови компетентности в сферата на формалното образование, неформалното обучение и информалното учене. Предвижда се актуализиране на учебните планове с цел балансиране на учебното време за придобиването на ключовите компетентности и уменията за живот и работа в 21-ви век и за развитие на таланта и интересите на отделния индивид (пос.изт.) В този смисъл се отбелязва и ускорено усвояване на знания и умения за работа в дигиталното общество. През 2020 година е поставено началото на създаването на училищни STEM центрове. Те са интегрирана съвкупност от специално изградени и оборудвани учебни пространства с фокус върху изучаването и прилагането на компетентности в областта на математиката, природните науки и технологиите. Науката и иновациите се превръщат в основен фактор за въвеждане и развиване на компетентностния подход. Това изисква прояви на творчество и търсене на иновационни решения. Създаването на мрежи от иновативни училища за споделяне и обмяна на опит ще помогне за по-бързото и успешно прилагане на компетентностния подход в обучението и за формирането на ключови умения. В Стратегическата рамка се отбелязва, че след влизане в сила на ЗПУО са утвърдени държавните образователни стандарти (ДОС), учебни планове и програми, с прилагането на които се цели въвеждането на компетентностния подход в училище.

Ориентирането на обучението към придобиване на комплекс от ключови компетентности променя фокуса към овладяването на знания и умения и прилагането им в живота.

References:

1. Bizova, M., (2016), Competence, competence approach and development of competence models, Pedagogy magazine no. 1
2. Georgieva, S., Tasinov, T., (2020), Key factors for competency university preparation of students - future teachers, Yearbook of Shumen University, volume - XXIV D
3. Georgieva, S., Koleva, N., (2020), Textocentricity as a problems of competent university education of teachers in the digital age, University publishing house „Science and Economics“, University of Economics
4. Haritonova, E., 2007, On the definition of "competence" and "competence", Successes of modern science, issue 3, pp. 67-68; Raven, J. 2002: 249-253; McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for "intelligence." American Psychological Association, 28(1), <https://doi.org/10.1037/h0034092>
5. Neminska, R., (2020) Application of the research approach for improving the quality of the academic training of students pedagogues, ed. KOTA, ISBN: 978-954-305-558-6

6. Neminska, R., (2021) Theoretical and technological bases of interdisciplinary training, ed. CAT ISBN: 978-954-305-573-9
7. Prahalad and Hamel, 1990—The Core Competence of Corporation, Harvard Business Review 69(3):275-292 DOI: [10.1007/3-540-30763-X_14](https://doi.org/10.1007/3-540-30763-X_14) In book: Strategische Unternehmensplanung
8. Raven, J., (1997), Competence in Modern Society, Royal Fireworks Press ISBN-10:089824532X
9. Raven J., (2001), The Conceptualisation of Competence, Chapter 17, in Competence in the Learning Society, John Raven and John , Stephenson (eds), published 2001 by Peter Lang, New York, pps 253-274
10. White, R., (1959) Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, 66(5), 297–333. <https://doi.org/10.1037/h0040934>
11. Zwell, M. (2020) Creating a Competence. New York, 2000
12. Tzankov, N, (2013) Competence for cognitive modeling. Didactic concretization and development. Avangard Prima Publishing House ISBN 978-619-160-204-9